

història

Riudoms a l'època Guerra Mundial (1

Eugeni Perea Simón

Monument «Als voluntaris catalans morts durant la Gran Guerra, 1914-1918», un bronze de l'escultor Josep Clarà, al Parc de la Ciutadella de Barcelona.
Foto: Ian.

Alguns dels trets que marquen la Catalunya del primer vicenni del segle XX són la crisi inicial de l'economia agrària i posterior represa, el caciquisme, les revoltes socials a causa de les guerres d'Espanya amb les colònies o la Primera Guerra Mundial, la davallada demogràfica, els canvis de models educatius, les quintes o l'esclat de l'associacionisme de tall laic... Com no podia ser d'una altra manera, a Riudoms totes aquestes qüestions s'hi fan presents, en un o altre grau i intensitat.

La porta giratòria de la política local

Durant el primer quart del segle XX a la política local i comarcal s'hi detecta una realitat força generalitzada com és la concentració del poder en unes mateixes persones o famílies, indistintament de l'evolució que pren la societat. Es produeix una rotatòria i alternança en els càrrecs de l'administració que fa pensar en un caciquisme real, i amb uns elements que l'afavoreixen, com el poder piramidal dels majors contribuents de la vila, el vot censatari, la propietat de la terra o l'accés restringit a la cultura i el coneixement.

de la Primera 914-1918)

ANY	CARLISTES	LIBERALS	FEDERALS	CONSERVADORS	REPUBLICANS
1901	305	302	220	92	
1903	178	198	129	233	
1905		141	133	226	170

Entre 1900 i 1918 per la Casa de la Vila hi passen nou alcaldes, tots ells pertanyents a la classe benestant –majors contribuents. Els cognoms d’aquestes persones pertanyen, majoritàriament, a la burgesia agrària i els trobem no solament regint els consistoris, sinó també en el jutjat de Pau de Riudoms o de primera instància de Reus, a les juntes electorals i, alguns, fins i tot, a la política provincial. Es tracta de les famílies Cavallé, Codina, Llecha, Massó, Salvadó, Salomó, Vidal...

L'evolució del vot riudomenc

Com a test de tendència del vot dels riudomencs hem pres els resultats de tres eleccions a les Corts espanyoles, totes d'inici de segle, amb els resultats següents de vots per candidatura:

Com a síntesi dels resultats d'aquests comicis, el poble es veu bascular entre una majoria tradicionalista, representada per conservadors i carlins, i una oposició progressista agrupada en el liberalisme de tall republicà.

Les fonts econòmiques de l'època

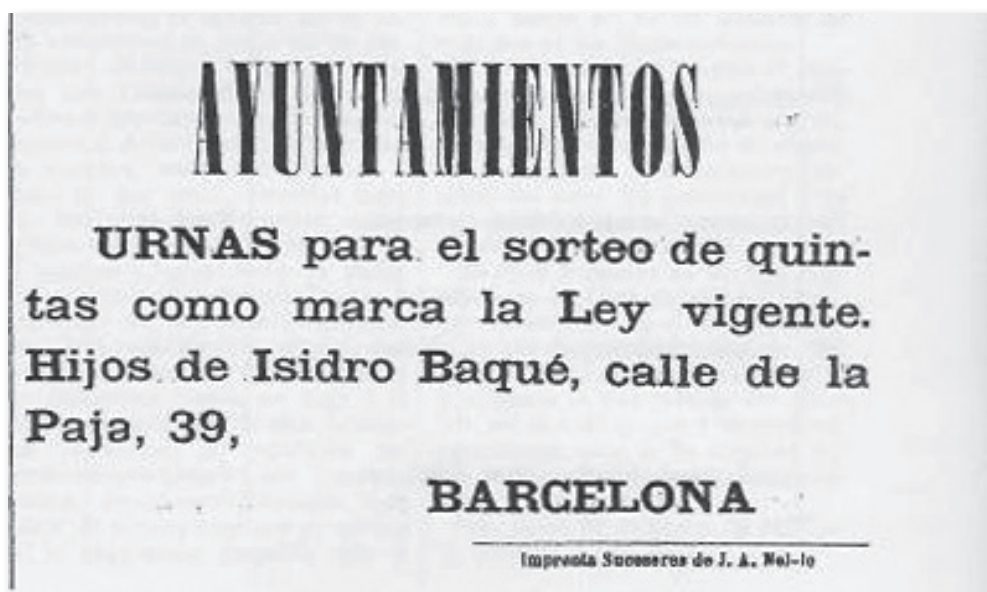
Les principals fonts econòmiques de Riudoms provenen de la viticultura i el comerç del vi, seguides de l'olivera, l'avellaner, l'ametller, el garrofer i l'horta. En els primers anys del segle la crisi grava aquests productes, però els seus beneficis es disparen durant els anys de guerra mundial, per tornar a caure en la dècada següent.

Seguint els estudis de Josepa Cardó a *L'evolució dels conreus al Camp de*

Tarragona (1983), sabem que en el Riudoms de l'any 1900 es conreaven 1.113 ha de vinya (el 39,05% del sòl agrari), 511 ha d'oliveres (17,93%) i 486 ha d'avellaners (17,05%). Aquestes xifres no difereixen de les generals del país, ja que aleshores a Catalunya la vinya ocupava un terç de la terra de conreu. En aquest moment el 71,42% de la població riudomenca era pagesa i, vint-i-tres anys més tard, ho era el 77,43%.

Tot i que amb menor freqüència i concurrència, però seguint la tradició del segle XIX, alguns dels productes produïts o elaborats a Riudoms són presents en alguns certàmens nacionals, bàsicament a través de l'Institut Agrícola de Sant Isidre de Barcelona.

La producció d'alguns cellers locals constaten la involució vinícola del moment, com passa amb l'obrador d'Esteve Rovira Gavallda. Aquest productor tenia patent per a l'elaboració de 4.675 litres d'alcohol l'any 1901; però l'any següent en produeix 3.982 i, el 1903, 2.000. És a dir, va en clara davallada productora. El preu més alt del vi arriba un any més tard de l'esclat de la Gran Guerra, però aquesta és també l'època del míldiu de la vinya, que afecta

Anunci publicitari de venda als ajuntaments d'urnes per al sorteig dels quintos.
Font: Butlletí Oficial de la Província de Tarragona, 19 (22-1-1909).

greument els ceps: en algunes anyades els costos de producció del vi estaran per damunt del seu preu de venda.

Altres empreses de nova instal·lació al poble són una farinera moguda a vapor, que l'any 1904 s'instal·la al raval de Sant Francesc. Almenys entre 1914 i 1922, quan no es podien importar cereals d'Europa per la raó de la guerra, es produí un augment de les terres de sembradura i de la producció i el comerç fariner. D'aquí l'augment de terres cerealistes i l'aparició de noves indústries transformadores del gra.

També cal fer esment de les fàbriques de cotó de Reus, importants per Riudoms pel que suposa de possibilitat de treball per a persones del poble, que s'hi desplacen, o bé perquè aquí s'instal·len tallers o manufactures col·laboradores de sederes comarcals. Sabem que des del segle XVIII a Riudoms l'explotació de la seda era

una indústria complementària i que l'any 1862, per exemple, existia una fàbrica manual de seda, proveïdora d'empreses reusenques. Amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial el tèxtil es veié afavorit per un increment en la demanda manufacturera, la qual cosa permeté recuperar les pèrdues generades pel mercat colonial ensorrat el 1898.

Convé subratllar igualment l'establiment de la primera indústria d'electricitat, que enceta la substitució de la il·luminació pública de petroli per gas acetilè a inici del segle XX. La fàbrica estava emplaçada al costat de ponent de la plaça de l'Arbre. L'electricitat fou important pel que suposà, sobretot, en el desenvolupament de la petita indústria –obradors, molins, farineres...– i la possibilitat de perllongar la jornada laboral més enllà de l'horari solar.

Riquesa i pobresa al poble

Durant els catorze primers anys del segle XX la llista de majors contribuents de la vila està composta per quaranta-quatre noms, dels quals els cinc de més pes i estabilitat són, per aquest orde: Joan Salvadó Badia, Teodor Cavallé Llecha, Bonaventura Ribas Massó, Antoni Massó Montagut i els germans Josep i Tomàs Llecha Codina. D'aquest llistat sortiran els regidors i la majoria de càrrecs de la gestió municipal, social i cultural del poble.

L'altra cara de la riquesa és la pobresa, present al poble i comarca de manera punyent. Almenys des de 1903 s'enceten campanyes en contra de la mendicitat, considerada una vergonya social. Ara bé, s'actua en contra del pobre, però no de les causes que l'originen. D'aquest temps és la col·locació a les entrades del poble de plaques prohibint la mendicitat –davant la fonda Perla, a la Carretera i al Portal, a l'hort del Perleta. La solució al problema, segons l'administració pública, passa perquè la societat sigui solidària i ajudi a qui ho necessita evitant que la misèria es visualitzi en la via pública.

El cens oficial de l'any 1905 dona per Riudoms 3.531 habitants, amb una quarantena de famílies pobres de solemnitat –per sota, tanmateix, de la mitjana comarcal. La crisi econòmica que pateix el poble no es pot desvincular de la realitat agrícola.

Un altre observatori del problema ens ve facilitat pel Tresor de la Hisenda Pública, que és qui recapta els impostos. En aquest sentit anotem que les indústries locals que fan fallida en el període van en augment entre 1893 i 1902.

Les «reformes socials» de 1902

El treball, agrícola o industrial, en aquesta època no té dia setmanal de descans per als obrers, mossos o pagesos sense recursos, que és el segment més gruixut de la població. De manera oberta o encoberta les jornades laborals se succeeixen sense interrupció i, contra aquesta pràctica, el govern de l'Estat s'adreça a les diputacions i ajuntaments perquè regulin el tema mitjançant ordenances, bans o prohibint el treball en dies determinats. El que es pretén, amb aquestes reformes socials, és generalitzar la pràctica del descans setmanal tal i com ja «es troba establert en tots els pobles cultes». En el mateix sentit s'expressen els bisbes en visita pastoral, sobretot per influir en l'assistència als oficis religiosos. A partir d'aquestes normatives –aplicades amb no poca resistència per part dels terratinents i menestrals– els festius seran dies de descans, si més no a partir del toc de l'àngelus, a les dotze del migdia. Les vagues obreres de Barcelona de 1901 i 1902 per aconseguir jornades laborals de nou hores influeixen en aquesta presa de consciència que s'anirà estenent i calant en el món rural, per bé que lentament.

Dades de l'associacionisme local (1900-1925)

Les dades de l'associacionisme local de què disposem per aquest moment ens perfilen un poble dinàmic, amb sentit gremial, especialment organitzat en la religiositat. De fet, en comparança amb d'altres pobles, a Riudoms hi predomina l'associacionisme d'Església.

Pel que fa al sindicalisme agrari, que ara arrenca fora ja de l'àmbit de control eclesial, respon a l'agitació del país a causa, entre altres raons, de

AGRÍCOLES	CULTURALS	ESPORTIVES	POLÍTIQUES	RELIGIOSES	TOTAL
5	4	2	2	13	26

Quadre d'entitats associatives locals

l'augment del preu de productes bàsics provocats per la Guerra Europea.

Tret de les associacions de caràcter religiós, la resta solen tenir una vida efímera. Les entitats lúdiques no solen arrelar, llevat d'excepcions, com les relacionades amb el futbol. Convé

«Tant la documentació com la memòria oral ens recorden la participació d'un riudomenc en la Primera Guerra Mundial. Va ser el jove Tomàs Domènech Llauredó, nascut a Riudoms el 31 de març de 1886»

ressaltar, en aquest punt, l'auge de l'associacionisme de caràcter laic, fins aleshores gairebé invisible en el mapa local. Pel que fa al sindicalisme, crida l'atenció la no presència a Riudoms de la Confederació Nacional del Treball (CNT), creada el 1910, malgrat la seva ràpida

implantació a la comarca –Alcover, Alforja, Reus, Riudecanyes, Riudecols, la Selva del Camp.

El món escolar i educatiu

Durant els quinze primers anys del segle, el món educatiu es troba en procés de transició entre la gestió fins llavors desenvolupada gairebé amb exclusivitat per l'Església i la que ara assumeix l'Estat, amb competències educatives, formació del professorat i control dels programes docents.

De l'inici de segle i fins la instauració de la Mancomunitat, el 1914, per Riudoms comptabilitzem el pas d'una trentena de mestres. Es tracta d'un nombre excessiu per un poble amb dues petites escoles –la dels nens i la de les nenes– i pel cens escolar –a l'entorn dels 350 alumnes. Per entendre aquesta mobilitat cal tenir en compte la categoria dels col·legis i la poca dotació econòmica que dona l'administració pública. Sovint les places de Riudoms són un trampolí per a d'altres de major categoria educativa i econòmica o bé més properes als domicilis d'origen dels interins.

El tema de la llengua catalana, si bé socialment a inicis de segle no mostra reivindicacions, sí que per als escolars presenta problemes de comprensió. L'educació escolar aleshores era exclusivament en castellà, però si els mestres provenien del país, en moments determinats podien canviar de llengua o ajudar a fer entendre el castellà a les

Entrada a la necròpolis nacional de Sainte-Menehould, creada al començament de la Primera Guerra Mundial, el 1914, engrandida el 1923 i remodelada per últim cop el 1953. Foto: Jean-Pierre Louvriot.

criatures, ara bé, si el professor era espanyol, llavors la comunicació podia esdevenir irresoluble. Aquest és un punt neuràlgic de la castellanització escolar. En aquest sentit, la política estatal no és neutral, com es veu en la procedència dels docents: a Riudoms hom detecta mestres d'escola vinguts de Sanz, Navarra (1902); d'Aldehuela, Sòria; de Torralba, Castelló, 1907; de Sesga de Ademuz, València (1908); de Porras de Martin, Teruel...

El drama de les quintes

Encara avui hom recorda la dita popular «Fill quintat, mort i no enterrat», fent entendre així que els joves cridats a files corrien el perill cert de morir en algun front de mar o terra sense que ni se sabés on era la seva tomba. És una dita que es justifica per les guerres espanyoles d'Ultramar i del Marroc –a Cuba, per exemple, el 50% dels soldats destinats morien per tifus o en el front.

Des d'inici de segle i fins el 1914 es produeixen tot un seguit de conflictes bèl·lics que afecten la societat en un o

altre grau: el de les colònies americanes, que culminaran el 1898; la guerra amb el Protectorat del Marroc (1905-1906 i 1911), o els problemes interns del país, amb els estats d'excepció decretats en el territori o els estralls de la Setmana Tràgica (1909).

En el període de 1901-1916 comptabilitzem un total de 564 mossos quintats, dels quals 17 són declarats pròfugs (el 3%). Ara bé, si apliquem la lupa sobre aquesta seqüència de temps, ens adonarem que la majoria de desertions es produeixen entre 1907 i 1914, ja que aleshores el nombre passa a ser del 4,77%. Aquestes estadístiques encara podrien ampliar-se amb les dades dels desertors que, òbviament, els llibres de Quintes d'on traiem aquestes xifres, aleshores no poden recollir. Almenys fins el 1925, la desertió militar serà una qüestió recurrent.

La por de la guerra, unida a la crisi agrícola, la pobresa de les famílies i al fet que aquells que disposessin de diners –mil cinc-cents pessetes– poguessin redimir-se d'un servei militar de dotze anys fan que les fugues, desertions o no compareixences dels mossos a la convocatòria de talla de quintos o als quarters de destinació no siguin un fet anecdòtic.

Alguns soldats riudomencs tornats d'Ultramar no es presenten als seus corresponents quarters (La Albuera, Badajoz; Maó; Cartagena, Saragossa...) i són declarats en cerca i captura; d'altres fa anys que no són localitzables o bé es troben fugits a Buenos Aires (l'Argentina), Mèxic, França...

A Reus, recordem-ho, s'editava el periòdic *La Justícia Social*, que informava sobre l'evolució de la guerra, les causes i els seus interessos econòmics i, malgrat que els índexs de

lectura fossin baixos, la transmissió oral de les idees i les opinions expressades a la premsa circulaven i ajudaven a formar opinions, creences i resistència.

Un riudomenc combatent a la Gran Guerra

Tant la documentació com la memòria oral ens recorden la participació d'un riudomenc en la Primera Guerra Mundial. Va ser el jove Tomàs Domènech Llauredó, nascut a Riudoms el 31 de març de 1886, fill de Tomàs i Rosa, de cal Fonoll, d'ofici pagès. Va ser quintat l'any 1907, però aleshores se'l donà per exclòs del servei militar per aplicació de la Llei de reclutament militar, en el seu article 80, punt octau, que afecta a aquells que es troben complint el servei en batallons disciplinaris de Melilla o Cuba (13-5-1907).

Tomàs Domènech es va enrolar com a soldat voluntari de segona classe en la Primera Guerra Mundial, incorporat al 42è Regiment d'Infanteria Colonial de l'exèrcit espanyol, que s'adheria a l'anomenat Regiment de Marxa de la Legió Estrangera (França).

L'expedient militar el dona com a allistat a Perpinyà (el Rosselló), registrat amb el número 6.263. Després d'una breu instrucció, fou destinat al front occidental, en la línia fronterera de França amb Bèlgica i Alemanya, on va combatre en la defensa aliada de la Xampanya, iniciada el 25 de setembre de 1915. Va morir a Braux-Sainte-Cohière (a la regió de Xampanya-Ardenes), el 4 d'octubre de 1915, al poc temps d'incorporar-se al front quan, ferit en un bombardeig, era traslladat en ambulància a l'hospital. Fou enterrat al municipi de Sainte-Menehould, en una tomba individual, la 154, del Cementiri Nacional. Anys després de finalitzar el conflicte bèl·lic el

govern de París li concedí, a títol pòstum, la Medalla Militar i la Creu de guerra amb estrella de plata (1921).

La notícia de la seva mort fou donada a conèixer a la comarca a través del *Diario de Tarragona*, en un breu comunicat de premsa datat el 4 de maig de 1921, sis anys més tard de la seva mort, quan França reordena els expedients militars i promou el reconeixement a les víctimes.

El perquè aquest riudomenc va fer-se voluntari a la guerra probablement no el sabrem mai, però potser tingui a veure amb el procés penal del qual fou subjecte. Tomàs Domènech fou processat i condemnat a pena de reclusió d'un any, vuit mesos i vint-i-un dies per intent d'homicidi.

El relat judicial explica que «sobre las ocho y cuarto de la noche del veinte de agosto del año último, se hallaba tomando el fresco en la plaza del Castillo de Riudoms José Bages Llurba cuando se le presentó el procesado Tomàs Domènech Llauradó (a) Fonoll, entre los que existían anteriores resentimientos y sin mediar palabra alguna el último disparó a aquel un tiro de revolver que no hizo blanco por fortuna» (12-5-1906). La sentència també afirmava que Tomàs era persona de bona conducta, amb instrucció, sense antecedents penals ni béns materials. Tanmateix, fou empresonat (31-8-1905) i, amb posterioritat, subhastada l'arma amb què es produí l'atemptat (18-8-1906). La redempció de penes és, tal vegada, allò que va poder influir en el seu alistament a la guerra –o la deserció a França–, ja que després de complir la pena havia de fer el servei militar en batallons disciplinaris de Melilla o Cuba.

El nom d'aquest riudomenc apareix en diverses relacions de víctimes a França i

David Martínez a *Els "voluntaris catalans" a la Gran Guerra 1914-1918* (1991) també recull el seu nom, primer cognom i dates de naixement i mort, sense cap més informació, però. Seguint aquest mateix autor i obra, podem relacionar els soldats identificats d'aquell enfrontament procedents de la província de Tarragona, 53, d'un total de 954 legionaris catalans. Per procedència local, el seu nombre és: Alfara de Carles, 1; Almohera, 1; Gandesa, 2; l'Espluga de Francolí, 1; la Vilella Baixa, 2; les Borges del Camp, 1; Montblanc, 1; Mont-roig, 2; Móra d'Ebre, 1; Poboleda, 1; Reus, 8; Riudoms, 1; Sarrià, 1; Tarragona, 19; Tivenys, 1; Tortosa, 5; Ulldecona, 1; Valls, 1 i Xerta, 3. »

Fonts documentals

Arxiu Audiència Provincial de Tarragona (AAPT), Secció primera, sèrie de *Llibres de sentències*, v. 1 (1906), núm. 131, G7570939 (12-5).

Arxiu Diputació de Tarragona (ADT). *Llibres de Quintes. Actes* (5 d'abril 1907, f. 246r; 13-5-1907, f. 37r.).

Butlletí Oficial de la Província de Tarragona (BOP), 224 (20-9-1901); 38 (14-2-1911).

Esculies, J.; Martínez Fiol, D. 2014. *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial*. Barcelona: Ara llibres.

Martínez Fiol, D. 1991. *Els "voluntaris catalans" a la Gran Guerra (1914-1918)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Nota

Nous remercions très spécialement monsieur Jean-Pierre Louviot –adjoint au maire de la commune de Sainte-Menehould (Marne)– de nous avoir fait exprès et envoyé les photos de la nécropole ici publiées.

Tomba on reposa el soldat riudomenc Tomàs Domènech, a la necròpolis nacional de Sainte-Menehould.
Foto: Jean-Pierre Louviot.

